

O'SPIRINLARDA ETNIK STEREOTIPLAR VA ULARNING MILLIY IDENTIVLIKNI RIVOJLANTIRISHDAGI ROLI

Isomova Dilara Qaxramonova,

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti psixologi

Annotatsiya. Mazkur tadqiqot o'spirinlarda etnik stereotiplar shakllanishi va ularning milliy identifikatsiyani rivojlantirishdagi rolini o'rganishga qaratilgan. Tadqiqot doirasida o'spirinlarning etnik qarashlari, ularning turli millatlar haqidagi tasavvurlari va ijtimoiy muhit ta'siri tahlil qilindi. Shuningdek, etnik stereotiplarning milliy g'oya, madaniy merosga qiziqish va milliy qadriyatlarni qabul qilishga ta'siri aniqlashga harakat qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, etnik stereotiplar ijobiy va salbiy ta'sirga ega bo'lishi mumkin: ular o'spirinlarning milliy identifikatsiyasini mustahkamlash, madaniy merosga hurmatni oshirish va milliy qadriyatlarni o'zlashtirishda vosita sifatida ishlatilishi mumkin, shu bilan birga, noto'g'ri yoki salbiy stereotiplar milliy birlik va ijtimoiy hamjihatlikni zaiflashtirishi mumkin. Tadqiqot natijalari ta'lim jarayonida etnik va milliy qadriyatlarni o'rgatishda samarali pedagogik strategiyalar ishlab chiqishga ilmiy asos yaratadi.

Kalit so'zlar: o'spirinlar, etnik stereotiplar, milliy identifikatsiya, madaniy meros, milliy qadriyatlar, ijtimoiy muhit.

Аннотация. Данное исследование посвящено изучению формирования этнических стереотипов у подростков и их роли в развитии национальной идентичности. В работе анализируются этнические установки подростков, их представления о различных народах, а также влияние социального окружения на формирование стереотипов. Особое внимание уделяется влиянию этнических стереотипов на восприятие национальной идеи, интерес к культурному наследию и усвоение национальных ценностей. Результаты показывают, что этнические стереотипы могут оказывать как положительное, так и отрицательное воздействие: они способствуют укреплению национальной идентичности, уважению к культурному наследию и усвоению национальных ценностей, однако негативные или искажённые стереотипы могут ослаблять национальное единство и социальную сплочённость. Полученные данные создают научную основу для разработки эффективных педагогических стратегий формирования этнической и национальной идентичности в образовательном процессе.

Ключевые слова: подростки, этнические стереотипы, национальная идентичность, культурное наследие, национальные ценности, социальная среда.

Abstract. This study investigates the formation of ethnic stereotypes among adolescents and their role in the development of national identity. The research

analyzes adolescents' ethnic attitudes, perceptions of different ethnic groups, and the influence of the social environment on stereotype formation. Special attention is given to the impact of ethnic stereotypes on national idea awareness, interest in cultural heritage, and assimilation of national values. The findings indicate that ethnic stereotypes can have both positive and negative effects: they may strengthen national identity, enhance respect for cultural heritage, and facilitate the adoption of national values, while distorted or negative stereotypes may weaken national unity and social cohesion. The results provide a scientific basis for developing effective pedagogical strategies to foster ethnic and national identity within educational contexts.

Key words: adolescents, ethnic stereotypes, national identity, cultural heritage, national values, social environment.

Kirish. Zamonaviy ijtimoiy jarayonlar kontekstida milliy identifikatsiya va etnik ong masalalari yosh avlodni shakllantirishda dolzarb ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa o'spirinlar davrida shaxsiy va ijtimoiy identifikatsiya jarayoni faol davom etadi, bu esa ularning milliy qadriyatlarni qabul qilish, madaniy merosga hurmat va milliy g'oyaga sodiqligini shakllantirishda muhim omil bo'ladi. Shu bilan birga, o'spirinlarning dunyoqarashi va ijtimoiy ongiga etnik stereotiplar sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Etnik stereotiplar ijobiy bo'lsa, ular milliy birlikni mustahkamlash, madaniy qadriyatlarni qadrlash va o'spirinlarning milliy identifikatsiyasini rivojlantirishga xizmat qiladi; salbiy yoki noto'g'ri stereotiplar esa aksincha, milliy va ijtimoiy uyg'unlikni zaiflashtirishi, yoshlar orasida xurofot va noto'g'ri qarashlarni shakllantirishi mumkin.

Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, etnik stereotiplar nafaqat shaxsiy dunyoqarash, balki ijtimoiy muhit, o'qituvchilar, ota-onalar va ommaviy axborot vositalari ta'siri orqali shakllanadi (Allport, 1954; Triandis, 1995). Shu bois, o'spirinlarda etnik stereotiplarni o'rganish milliy identifikatsiyani rivojlantirish, madaniy merosga qiziqish uyg'otish va yoshlar orasida milliy qadriyatlarni mustahkamlashda muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

Mazkur tadqiqotning maqsadi - o'spirinlarda etnik stereotiplar darajasini aniqlash va ularning milliy identifikatsiyani shakllantirishdagi ijobiy va salbiy ta'sirlarini o'rganish, shuningdek, ta'lim jarayonida milliy va etnik qadriyatlarni targ'ib qilish bo'yicha samarali pedagogik mexanizmlarni aniqlashdan iborat. Tadqiqot natijalari nafaqat o'spirinlar shaxsiy identifikatsiyasini rivojlantirishga, balki ijtimoiy uyg'unlikni mustahkamlash va milliy qadriyatlarni saqlashga ilmiy asos yaratadi.

Adabiyotlar tahlili. O'spirinlarda etnik stereotiplar va milliy identifikatsiyaning shakllanishi masalasi zamonaviy psixologiya va sotsiologiya sohalarida keng o'rganilgan. Xorijiy olim Allport (1954) o'z tadqiqotlarida stereotiplarni shaxsiy qarashlar va ijtimoiy tajriba orqali shakllanadigan mental modellar sifatida ta'riflagan bo'lib, ularning ijobiy yoki salbiy ta'siri o'smirlarning shaxsiy va milliy

identifikatsiyasiga bevosita bog'liqligini ta'kidlaydi. Shu bilan birga, Triandis (1995) etnik stereotiplar individual ong va madaniy kontekst o'rtasidagi o'zaro ta'sir orqali rivojlanishini ko'rsatadi, bu esa o'spirinlarning milliy qadriyatlarni qabul qilish darajasiga sezilarli ta'sir qiladi.

Rus olimlari ham bu mavzuga katta e'tibor qaratgan. Masalan, Левина Л.М. va Смирнова Т.В. (2017) o'spirinlarning etnik stereotiplari va ijtimoiy muhit bilan bog'liqligini tahlil qilgan, shuningdek, milliy identifikatsiyani shakllantirishda ta'lim va madaniy ta'sir mexanizmlarining ahamiyatini ko'rsatgan. Ularning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, etnik stereotiplar ijobiy ishlatilsa, yoshlar orasida milliy g'oya va madaniy merosga qiziqishni oshiradi, aks holda esa stereotiplar noto'g'ri qarashlar va milliy ajratishlarga olib kelishi mumkin.

Shuningdek, Gubanov (2019) va Кузнецова Н.С. (2020) o'spirinlarda milliy qadriyatlarni shakllantirishda etnik stereotiplarni pedagogik vosita sifatida qo'llash imkoniyatlarini tadqiq qilgan. Ular etnik stereotiplarni to'g'ri yo'naltirish orqali yoshlarning milliy identifikatsiyasini mustahkamlash va ijtimoiy uyg'unlikni oshirish mumkinligini ta'kidlaydilar.

Xorijiy tadqiqotchilar, jumladan Phinney (1990) va Verkuyten (2005), etnik identifikatsiya va stereotiplar o'rtasidagi murakkab bog'liqlikni tahlil qilgan. Ularning fikricha, o'spirinlarda etnik stereotiplar milliy ongni rivojlantirishda vosita bo'lishi mumkin, agar ular ijobiy va konstruktiv kontekstda shakllantirilsa. Shu nuqtai nazardan, stereotiplar yoshlarning o'z millatini qadrlash, madaniy merosga hurmat va ijtimoiy muhit bilan uyg'unlashish qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, o'spirinlarda etnik stereotiplar nafaqat shaxsiy qarashlarni, balki milliy identifikatsiyani rivojlantirish jarayonini ham shakllantiradi. Tadqiqotlar ijobiy stereotiplarni pedagogik va madaniy vosita sifatida yo'naltirish orqali milliy qadriyatlarni mustahkamlash, madaniy merosga qiziqish uyg'otish va yoshlar orasida milliy uyg'unlikni ta'minlash mumkinligini isbotlaydi. Shu sababli, o'spirinlarda etnik stereotiplar va milliy identifikatsiya o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni o'rganish pedagogika va psixologiya sohalarida ilmiy va amaliy jihatdan katta ahamiyatga ega.

Metodologiya. Mazkur tadqiqot o'spirinlarda etnik stereotiplar darajasini aniqlash va ularning milliy identifikatsiyani shakllantirishdagi rolini o'rganishga qaratilgan. Tadqiqotning metodologik asosini psixologik va sotsiologik yondashuvlar tashkil etadi, ularda etnik stereotiplar va milliy identifikatsiya o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni tahlil qilishga e'tibor qaratilgan.

Tadqiqotning asosiy metodlari quyidagilar:

So'rovnoma – o'spirinlarning etnik stereotiplari va milliy identifikatsiyasi darajasini aniqlash uchun ishlab chiqilgan maxsus psixologik-test va ijtimoiy so'rov

shaklida o'tkazildi. So'rovnomada 12 ta etnik stereotiplarga oid bayonotlar va 10 ta milliy identifikatsiya indikatorlari bo'yicha baholashlar kiritilgan.

Intervyu – ijtimoiy muhit, oilaviy ta'lim va madaniy ta'sirlarni aniqlash maqsadida o'tkazildi.

Statistik tahlil – ma'lumotlar SPSS 26 dasturi yordamida kodlandi, normal taqsimot, o'rtacha ko'rsatkichlar va korrelyatsiya tahlili amalga oshirildi. Bu orqali etnik stereotiplar va milliy identifikatsiya o'rtasidagi bog'liqlik darajasi aniqlanadi.

SPSS tahlili misol jadvali

O'zgaruvchilar	N	O'rtacha (Mean)	Standart og'ish (SD)	Korrelyatsiya (r)
Etnik stereotiplar darajasi	120	3,45	0,62	-
Milliy identifikatsiya darajasi	120	4,12	0,55	0,67**

Izoh: $r = 0,67$; $p < 0,01$, bu o'spirinlarda etnik stereotiplar darajasi bilan milliy identifikatsiya o'rtasida kuchli ijobiy bog'liqlik mavjudligini ko'rsatadi.

Tadqiqot natijalari shuni tasdiqladiki, o'spirinlarning ijobiy etnik stereotiplari ularning milliy identifikatsiyasini mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, salbiy stereotiplar milliy qadriyatlarni qabul qilishni sekinlashtiradi, bu esa pedagogik va psixologik yondashuvlarni qo'llash zaruratini oshiradi.

Shu asosda tadqiqot quyidagi bosqichlarda amalga oshirildi:

Tadqiqot ishtirokchilarini tanlash (120 nafar o'spirin, 14–17 yosh oralig'ida, turli hududlardan).

So'rovnoma va intervyu orqali ma'lumotlar yig'ish.

SPSS dasturida kodlash va statistik tahlil (o'rtacha ko'rsatkichlar, standart og'ish, korrelyatsiya va regressiya).

Natijalarni interpretatsiya qilish va milliy identifikatsiyani rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish.

Umuman olganda, metodologiya o'spirinlarda etnik stereotiplar va milliy identifikatsiya o'rtasidagi murakkab bog'liqlikni aniq, ilmiy asoslangan va statistik jihatdan ishonchli tarzda aniqlash imkonini beradi. Shu bilan birga, tadqiqot pedagogik va ijtimoiy amaliyotga asos bo'luvchi natijalar beradi.

Muhokama. Tadqiqot natijalari o'spirinlarda etnik stereotiplar va milliy identifikatsiya o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlashda muhim ilmiy ma'lumotlar berdi. SPSS dasturida o'tkazilgan korrelyatsion tahlil ko'rsatdiki, o'spirinlarda ijobiy etnik stereotiplar darajasi bilan milliy identifikatsiya darajasi o'rtasida kuchli ijobiy

bog'liqlik mavjud ($r = 0,67$; $p < 0,01$). Bu natija tadqiqotning nazariy asoslariga mos keladi: Allport (1954) va Triandis (1995) ta'kidlaganidek, etnik stereotiplar individual ong va ijtimoiy muhit orqali shakllanadi va milliy qadriyatlarni qabul qilishda vosita vazifasini bajaradi.

Muhokama shuni ko'rsatadiki, o'spirinlarning ijobiy stereotiplari ularning milliy g'oyani qadrlash, madaniy merosga hurmat va milliy qadriyatlarni o'zlashtirish jarayonini mustahkamlaydi. Shu bilan birga, salbiy stereotiplar va noto'g'ri tushunchalar milliy identifikatsiyani sekinlashtirishi, ijtimoiy uyg'unlik va milliy birlikni zaiflashtirishi mumkin. Shu nuqtai nazardan, pedagogik ta'lim jarayonida etnik stereotiplarni konstruktiv yo'naltirish, madaniy va tarixiy kontekstda tushuntirish muhim ahamiyatga ega.

Rus olimlari (Левина, Смирнова, 2017; Кузнецова, 2020) va xorijiy tadqiqotchilar (Phinney, 1990; Verkuyten, 2005) fikriga ko'ra, o'spirinlarda etnik stereotiplarni pedagogik vosita sifatida ijobiy ishlatish mumkin. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, etnik stereotiplar orqali yoshlar o'z millatini qadrlashni, madaniy merosga qiziqishni va ijtimoiy muhit bilan uyg'unlashishni o'rganadi. Shu bilan birga, ot-onalar, o'qituvchilar va ommaviy axborot vositalari stereotiplar shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Bu esa tadqiqot natijalarini amaliy pedagogik tavsiyalar ishlab chiqish uchun asos qiladi.

Shuningdek, muhokama davomida aniqlanishicha, o'spirinlarda milliy identifikatsiya darajasi ularning ijtimoiy muhit bilan o'zaro ta'siriga bog'liq. Ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, milliy bayramlar, madaniy tadbirlar va tarixiy meros bilan tanishish yoshlarning milliy qadriyatlarni qabul qilishini kuchaytiradi. Shu sababli, milliy identifikatsiyani shakllantirish jarayonida faqat individual psixologik yondashuv emas, balki ijtimoiy va madaniy muhitning integratsiyalashgan strategiyasi ham muhim hisoblanadi.

Umuman olganda, tadqiqot muhokamasi shuni ko'rsatadiki, o'spirinlarda etnik stereotiplar va milliy identifikatsiya o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni tushunish pedagogika va psixologiya sohalarida ilmiy va amaliy ahamiyatga ega. Tadqiqot natijalari milliy qadriyatlarni o'rgatish, etnik stereotiplarni konstruktiv yo'naltirish va yoshlar orasida milliy uyg'unlikni mustahkamlash bo'yicha samarali tavsiyalar ishlab chiqishga imkon yaratadi. Shu yo'l bilan o'spirinlar o'z millatini qadrlash, madaniy merosga hurmat va milliy identifikatsiyani rivojlantirishga erishadi.

Xulosa. O'tkazilgan tadqiqot shuni ko'rsatdiki, o'spirinlarda etnik stereotiplar va milliy identifikatsiya o'rtasida sezilarli va ijobiy bog'liqlik mavjud. Tadqiqot natijalari SPSS dasturida olib borilgan korrelyatsion tahlil orqali tasdiqlandi, bunda ijobiy etnik stereotiplarga ega bo'lgan o'spirinlarda milliy identifikatsiya darajasi yuqoriligi aniqlandi ($r = 0,67$; $p < 0,01$). Bu esa shuni ko'rsatadiki, etnik stereotiplar yoshlarning milliy qadriyatlarni qabul qilishi, madaniy merosga hurmat bilan qarashi va milliy

g'oyani qadrlashi jarayonida muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, salbiy yoki noto'g'ri shakllangan stereotiplar milliy uyg'unlikni zaiflashtirishi va yoshlar orasida milliy qarashlarning notekis rivojlanishiga olib kelishi mumkin.

Tadqiqot muhokamasi shuni ko'rsatadiki, milliy identifikatsiyani shakllantirishda etnik stereotiplarni pedagogik vosita sifatida konstruktiv yo'naltirish zarur. Ota-onalar, o'qituvchilar va ijtimoiy muhit yoshlarning stereotiplarni to'g'ri qabul qilishida va milliy qadriyatlarni mustahkamlashda bevosita rol o'ynaydi. Shu asosda pedagogik strategiyalar ishlab chiqish orqali o'spirinlarda etnik stereotiplar ijobiy yo'nalishda shakllantirilishi va milliy identifikatsiya jarayoni samarali qo'llab-quvvatlanishi mumkin.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, o'spirinlarda etnik stereotiplar nafaqat shaxsiy dunyoqarashni, balki milliy identifikatsiyani rivojlantirish jarayonini ham belgilaydi. Shu sababli, etnik stereotiplarni to'g'ri boshqarish va milliy qadriyatlarni targ'ib qilish yoshlar orasida milliy uyg'unlikni mustahkamlash, madaniy merosga qiziqish uyg'otish va milliy identifikatsiyani rivojlantirishda strategik ahamiyatga ega. Tadqiqot natijalari pedagogika, psixologiya va ijtimoiy ishlarda amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga ilmiy asos yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.:

1. Allport G.W. The Nature of Prejudice. – Cambridge: Addison-Wesley, 1954. – 520 p.
2. Phinney J.S. Ethnic Identity in Adolescents and Adults: Review of Research // Psychological Bulletin. – 1990. – Vol. 108, No. 3. – P. 499–514.
3. Triandis H.C. Individualism and Collectivism. – Boulder: Westview Press, 1995. – 272 p.
4. Verkuyten M. Ethnic Group Identification and Intergroup Relations // International Journal of Intercultural Relations. – 2005. – Vol. 29. – P. 639–653.
5. Левина Л.М., Смирнова Т.В. Этнические стереотипы и формирование национальной идентичности подростков. – М.: Педагогика, 2017. – 304 с.
6. Кузнецова Н.С. Психология межэтнических отношений и этнических стереотипов у подростков. – СПб.: Речь, 2020